

Tiedotustutkimus- järjestyksestä

Many Voices, One World. Report by the International Commission for the Study of Communication Problems. London/New York/Paris, Kogan Page/Unipub/Unesco, 1980.

"Tähän saakka tiedotustutkimuksen panos kansainväliseen keskusteluun ei ole edistänyt käsitteellistä täsmentymistä, eikä sosiaalisten prosessien ja instituutioiden selkeämpää ymmärtämistä. Tiedotustutkimus ei ole myöskään tarjonnut praktisia malleja poliittisen toiminnan vaihtoehtoisille muodoille. Ongelmat ovat tässä suhteessa ... tutkijoiden teorioiden köyhyys, teorian ja käytännön välisen riittävän dialektiikan puuttuminen ja tehdyn tutkimuksen rajoitettu yhteiskunnallinen pätevyys." - Tällaisia, varsin kriittisiä näkemyksiä lähinnä ns. kansainvälisen viestinnän tutkimuksesta esitti Cees Hamelink (1980a, 4) viime syksynä Caracasissa pidetyssä IAMCR:n maailmankongressissa, jonka teemana oli "Kansainvälisen viestinnän rakenteet: tutkimuksen rooli".

Positiivisen, hyödyllisen roolin löytäminen tutkimukselle kansainvälisten tiedotusrakenteiden muuttamiseksi edellyttäisi Hamelinkin mukaan "tieteellistä vallankumousta: on hylättävä vanhat paradigmat, on paljastettava skientismi, on kehitettävä uusia ajatuksia" (mt., 24). Tieteenfilosofi Feyerabendiin tukeutuen Hamelink vaatii, että on luotava in-

tellektuaalista tilaa uudelle konseptuaaliselle systeemille, joka kumoaa kaikkein huolellisimminkin etabloidut havaintotulokset ja joka saattaa sekasortoon kaikkein uskottavimmatkin teoreettiset periaatteet.

Hamelinkin esittämä tiedotustutkimuksen tuomio nousee väistämättä mieleen aseteltaessa teosta *Many Voices, One World* tutkimuksellisiin yhteyksiin. Jos Hamelinkin esittämät teesit olemassaolevasta tutkimuksesta pitävät paikkansa, on käsillä oleva teos, ainakin osittain, syytösten konkretisoituma toisessa potenssissa. *Many Voices, One World* -kirjan luettuaan on valmis liittämään Hamelinkin konstruktiiiviseen osaan vaatimuksen myös viestintäpoliittisen ajattelun vallankumouksesta. - Tiedotustutkimuksen yleensä vetäminen osittaiseen vastuuseen teoksesta saattaa olla kohtuutonta, mutta välttämätöntä Hamelinkin esittämässä haastavassa mielessä.

Many Voices, One World ei ole varsinaisesti tutkimus, vaan viestintäpoliittinen dokumentti ja kansainvälisen "parlamentaarisen" komitean mietintö, jota kuitenkin tutkimuksena markkinoidaan, jopa niin että teoksen on sanottu olevan "virstanpylväs tiedotustutkimuksen historiassa". Sanojana on ollut Unescon nykyinen pääjohtaja.

Teosta on siis jo juhlittu, mutta myös "poltettu roviolla". Molemmat reaktiot ovat ymmärrettäviä, onhan teos aina asettamisestaan lähtien (viestintä)poliittisten intohimojen kohteena olleen ns. McBride-komission loppuraportti.

Viestintäpoliittisten kysymysten kuumeneminen 70-luvulla *kansainvälisenä kysymyksenä* synnytti Unescon piirissä tarpeen ryhtyä systemaattiseen ja kokonaisvaltaiseen tiedonvälityskysymysten analyysiin. Unescon 19. yleiskokouksen suositusten mukaisesti Unescon pääjohtaja asetti vuonna 1977 eri maita ja maanosia (siis: eri näkemyksiä) edustavista henkilöistä koostuvan 16-jäsenisen komission, puheenjohtajanaan Sean McBride, tutkimaan "nykyaikaisten yhteiskuntien tiedonvälitysongelmien kokonaisuutta". Komission jäsenistössä olivat edustettuina sekä tiedotustutkijat että muut alaa tietävät ja taitavat. Lisäksi komission työhön osallistui yhteensä sata yksittäistä tutkijaa ja yhteisöä, joilta komissio oli pyytänyt erillisiä selvityksiä/tutkimuksia jne. työnsä pohjaksi. (Nämä erilliset raportit tul- laan julkaisemaan myöhemmin.)

Many Voices, One World -kirjaa voisi kuvata lähinnä kansainväliseksi tiedonvälityksen ensyklopediaksi (vrt. Szecskö 1980, 17), joka piirtää kuvaa myös huomispäivän tiedonvälityk- sestä. Osaselityksenä ensyklopediamaisuudelle on epäilemättä käsiteltävän ongelman laajuus: tiedonvälityksen ongelmien *kokonaisuus*, joka kirjassa - aivan oikein - ymmärretään kansal- listen ja kansainvälisten ongelmien kokonai- suudeksi. Kirjan lähestymistavassa on nähtä- vissä pyrkimys ymmärtää kansallinen-kansain- välinen -suhde eräänlaisena jatkumona (tai dialektisena ykseytenä). Kansainvälinen dimen- sio (esim. kansainväliset tiedonvälitysraken- teet) ei ole mitään ulkoista ja erillistä kan- salliselle. Kirjaa ei tule siis pitää erilli- siin "kansainvälisen viestinnän" ongelmiin pu- reutuvana teoksena, vaan selvityksenä niistä ongelmista (rakenteellisista, ideologisista jne.), joita kulttuurin ja joukkotiedotuksen *kansainvälistyminen* - niin kulttuurin ja jouk- kotiedotuksen tuotantovoimissa kuin tuotanto- suhteissa - on saanut aikaan.

Teos jakaantuu neljään analyttiseen pää- lukuun ja viestintäpoliittiset suositukset si- sältävään loppulukuun. Komission eräät jäse-

net ovat lisäksi liittäneet raporttiin omat erityiskommenttinsa, eriävät mielipiteensä, joita sisältyy myös kiistanalaisimpiin suo- situksiin.

Ensimmäinen pääluke "Tiedonvälitys ja yh- teiskunta" on lyhyt yleisesitys tiedonvälityk- sen muotojen historiallisesta kehityksestä, tiedonvälityksen funktioista sekä tiedonväli- tyksen kansainvälisyys -dimensiosta. Toinen pääluke piirtää yleiskuvan tiedonvälityksen nykyisyydestä, teknis-taloudellisesta perus- tasta ja siinä tapahtuvista muutoksista (ku- ten tiedonvälityksen eri alojen yhdentyminen, keskittyminen jne.). Kolmas pääluke tuo esil- le kysymyksiä, joiden komissio katsoo olevan globaaliselta kannalta polttavimpia tiedonvä- litykseen liittyviä ongelmia. Näitä ovat mm. informaatiovirtojen yksisuuntaisuus ja verti- kaalisuus, sisältöjen vääristymät, tiedonvä- lityksen epädemokraattisuus. Neljäs pääluke erittelee viestintäpolitiikan tehtäviä, jour- nalistien asemaa ja oikeuksia sekä journalis- tien eettisiä koodeja.

Komission omaksuma konsensus-periaate yh- täältä ja käsiteltävien ongelmien laajuus toi- saalta ovat osaselityksenä sille, että raporti jää varsin puhtaaksi mainittujen kysymysten inventaarioksi ja ongelmien identifioinniksi. Tieteellisiä selityksiä ongelmille (esim. mo- polisoitumiselle) kirjassa ei esitetä. Ote on pikemmin esittelevä kuin erittelevä, hieman kuin alan perusoppikirjoissa tai ensyklopedi- oissa, joihin yritetään mahdollistaa koko maailma yhdellä kertaa. Esimerkiksi joukkotiedotuksen sisältöjä käsitellään varsin elementaarisella tasolla tyyliin "sisällöt usein antavat vää- ristyneen kuvan maailmasta". Tiedonvälityksen "uutta" teknologiaa, kuten satelliitteja, ja sen sovellutuksia pikemmin esitellään kuin poh- ditaan jo nähtävissä olevia sosiaali- sia tai kulttuurisia implikaatioita. Myöskin sellaiset kysymykset kuin "Mitkä tekijät selit- tävät satelliittiviestinnän kehitystä?", "Millä tavalla satelliittiviestinnän ja muun teknologian kehitys ja soveltaminen on tämän päivän maailmassa kytkeytynyt poliittis-sotia- laallisiin strategioihin?" komissio on rajan-

nut täysin tarkastelun ulkopuolelle. Selytyksenä tällaisille rajauksille saattaa olla komission omaksuma lähestymistapa, jota kärjistetyksi voisi sanoa tekniseksi; informaatio määritellään teknisessä mielessä. Se maailma, johon kirjan nimi viittaa, ei järjesty taloudellisesti-politiittisesti-yhteiskunnalliseksi kokonaisuudeksi eikä tiedonvälitys tuon kokonaisuuden osaksi.

VIESTINTAPOLIITTINEN OMATUNTO

Raportin anti ei ole sen "tieteellisessä ominaispainossa", vaan siinä, että se tarjoaa yksien kansion välissä johdatuksen tiedonvälityksen globaaliin ydinongelmiin. (Harvoin komiteat yleensäkin kykenevät tieteellisiin innovaatioihin.)

Viestintäpoliittisesti on sen sijaan tärkeää, että tällaisessa konsensus- tai keskiarvokuvauksessa *ongelmiksi* nostetaan sellaiset kysymykset kuin joukkotiedotuksen keskittyminen, konglomeroituminen ja monopolisoituminen kansallisesti ja kansainvälisesti. Tutkimustieto olisi tosin mahdollistanut huomattavasti pidemmälle menevän analyysin esimerkiksi joukkotiedotuksen omistus- ja kontrollisuhteista, ylikansallisten yhtiöiden vallasta, toiminnasta ja strategioista ja niiden kietoutumisesta imperialististen valtioiden poliittisiin, sotilaallisiin yms. intresseihin. (Ks. esim. Mattelart 1979.)

Viestintäpoliittisesti on kuitenkin merkittävää, että komissio asettaa johtavaksi viestintäpoliittiseksi tavoitteeksi tiedonvälityksen *demokratisoinnin*, joka komission mukaan edellyttää lainsäädännöllisiä toimia esimerkiksi ylikansallisten yhtiöiden toiminnan rajoittamiseksi ja monopolisoitumisen estämiseksi (s. 266). Tämä onkin yksi harvoista rakenteellisiin ongelmiin pureutuvista viestintäpoliittisista suosituksista, joita komissio esittää. Kokonaisuudessaan teoksen suositusosa jää lähinnä hurskaitten toiveitten listaksi, eräänlaiseksi kansainvälisen yhteisön moraalisiksi omaksitunnoksi. Osaltaan tämä johtunee siitä, että viestintäpolitiikka teoksessa on

ymmärretty varsin konventionaalisella tavalla; viestintäpolitiikka ei määritelmänsä mukaisesti voi puuttua niihin tekijöihin, jotka todellisuudessa määrittävät vaikkapa teknologista kehitystä (sotateollisuuden ja tiedonvälitysteollisuuden väliset lenkit esimerkkeinä). Vetoaminen ylikansallisten yhtiöiden omaantuntoon tuskin johtaa ainakaan välittömiin globaalisen tiedonvälitysjärjestelmän muutoksiin.

VASTAANOTTOJA

Komission loppuraportti on ehtinyt herättää varsin vilkasta tieteellistä ja viestintäpoliittista keskustelua maailmalla. Vaikutusvaltaiset maailman lehdet kiirehtivät tuomitsemaan raportin välittömästi sen ilmestymisen jälkeen, mm. arvovaltainen *The Economist* neuvoi jo viime vuoden toukokuussa Unescon yleiskokousta, jossa raportti tuotiin virallisesti jäsenvaltioiden käsittelyyn, hautaamaan koko raportin. Raporttia on pidetty uutena yrityksenä kaventaa tiedonvälityksen vapautta.

Viestintäpoliittiseen vastustajakuoroon voisi helposti kuvitella yhtyvän myös niiden, jotka katsovat, että kaikkinaisten *tehtävien asettaminen* tiedonvälitykselle ulkoapäin on vastustettavaa. Komissiohan näkee tiedonvälityksen tehtäväksi mm. kansojen välisen tasa-arvon ja oikeudenmukaisen rauhan edistämisen, rotuerottelun vastustamisen ja erityisesti kehityksessä yleisen kehityksen edistämisen. Tiedonvälityksen täydellisen autonomian positiosta käsin olisikin mielenkiintoista tarkastella, mitä ajatuksen toteuttaminen merkitsisi erityisesti kehitysmaiden kannalta tilanteessa, jossa niiden koko yhteiskunnallinen kehitys on alistettu kansakunnan ulkoisille ehdoille (so. kansainväliselle pääomalle ja imperialistisen järjestelmän poliittisille strategioille), ja jossa *samanaikaisesti* kansakunnan (ja ns. kansalaisyhteiskunnan) muodostuminen saattaa olla vasta alkuvaiheessa. - Tämän tyyppistä keskustelua McBride-komission suosituksista ei ole vielä käyty ainakaan kovin laajalti.

Raportin tieteellistä arviointia edustaa yhdentoista tiedonvälityksen kansainvälisiin

ongelmiin erikoistuneen tutkijan muodostaman eräänlaisen varjo-komission raportti, joka ilmestyi viime vuoden lopulla Cees Hamelinkin toimittamana riiderinä *Communication in the Eighties: A Reader on the McBride Report* (ks. Hamelink 1980b). Tämän kirjasen sisältämät arviot ovat varsin kriittisiä, mutta tarjoavat samalla analyysivälineitä McBride-raportin läpikäymiseksi, sillä sekavuudessaan, epäjohdonmukaisuudessaan ja osin korulauseilussaan raportin lukeminen on perin uuvuttavaa.

HAASTEITA

Raportin puutteet ovat kuitenkin vain osittain sen omia puutteita; osavastuun niistä joutuu kantamaan myös tiedotustutkimus yleensä, kuten Hamelinkin alussa esitetyt teesit paljastavat.

Many Voices, One World -kirjan, kuten tiedotustutkimuksen yleensä, yksi perustavimmista heikkouksista on tiedonvälityksen irrottaminen omaksi irralliseksi alueeksi, jonka yhteydet (tässä tapauksessa) kansainväliseen kokonaisjärjestelmään on tyypistetty eräänlaisiksi taustamuuttujiksi. Komissio, kuten tutkijatkin tähän saakka, on tyytynyt toteamaan esimerkiksi uuden kansainvälisen tiedotusjärjestyksen olevan erottamaton osa uuden kansainvälisen talousjärjestyksen luomista. Mitä se on, ei selviä raportista, eikä valaistusta tuo myöskään kaksi komissiolle aiheesta tehtyä taustaraporttia (ks. Hamelink i.v.; Pronk i.v.).

Tiedotustutkijoita odottavatkin haasteet, jotka nousevat nykyisestä tutkimuksen tilasta, jota Hamelinkin (1980a, 5) mukaan voi hahmottaa esimerkiksi seuraavasti: "Vielä ei ole kehitetty pitävää teoreettista viitekehystä kansainvälisen tiedonvälityksen tutkimukselle, mistä seuraa jatkuva riippuvuus *joukkotiedotusteorioista* (jotka ovat usein fragmentaarisia ja pohjautuvat aikansa eläneisiin psykologisiin ja sosiologisiin käsityksiin); *politiikan teorioista*, jotka käsittelevät kansainvälisiä suhteita (ollen

usein vain status quon kuvauksia); *imperialismi/riippuvuusteorioista* (jotka tavallisesti keskittyvät liian kapeasti vain transfereenssi-mekanismeihin)".

Tutkimukselle asetettavat haasteet voisi esittää myös konkreettisina kysymyksinä, joita ainakaan tiedotustutkimuksen valtavirtaukset eivät juurikaan ole huomioineet varsinaisiksi tiedotusopillisiksi kysymyksiksi. Tällaisia kysymyksiä voisivat olla esimerkiksi seuraavat: Millä tavalla tämän päivän tiedonvälitys toteuttaa maailman tuotannollista integraatiota, jossa osa maailman kansoista joutuu tottaaliseen alistettuun kehitykseen toisten kansojen (näiden joukossa myös osa kehitysmaista) päästessä nauttimaan pääomalle/pääomille tarpeellisen kasvukeskuspolitiikan hedelmistä? Millä tavalla tiedonvälitys on yhteydessä maailman raaka-ainetuotantoon, -jakeluun ja kulutukseen vai onko niillä mitään yhteyttä? Onko maailman aseteknologian kehittämällä, tuotannolla ja asekaupalla - joihin jatkuvasti uhrataan suunnattomia resursseja - mitään yhteyksiä tiedonvälitykseen, sen kansainvälistymiseen ja siihen, millä tavalla erityisesti kehitysmaat joutuvat riippuvaisiksi teollistuneiden maiden tiedonvälityskoneistoista? Jos on, niin millä tavalla? - Vielä tänä päivänä maailman järjestystä määräävät osaltaan luontoperäiset raaka-aineet. Emme elä maailmassa, jossa informaatio olisi syrjäyttänyt öljyn ja muut raaka-aineet, kuten jotkut tiedotustutkijat jälkiteollisesti otaksuvat (ks. esim. Cruise O'Brien & Hellenoir 1980). Ja onhan kysymys viime kädessä *yhdestä maailmasta* - filosofisesti ja käytännöllisesti - kuten McBride-raportin nimi asian ilmaisee.

Many Voices, One World -kirjan toivoisi toimivan herätteenä pohtia sekä tutkimuksen asemaa Hamelinkin peräänkuuluttamassa mielessä että kirjan esille nostamia teoreettisia ja empiirisiä ongelmia tutkimuksen näkökulmasta. Tutkijoiden asiana on tietysti myös viestintäpoliittisten kysymysten esille nostaminen - myös Suomessa, joka yhtenä maailman suurista paperintuottajamaista mm. täl-

lä sektorilla jatkuvasti muovaa maailman tiedotusjärjestystä joko estäen tai edistäen tiedonvälityksen globaalista demokratisointia.

Leena Paldän

Lähteet

CRUISE O'BRIEN, Rita & HELLENEIR, G.K.. The political economy of information in a changing international economic order. *International Organization*, 34 (4), 1980, s. 445-470.

HAMELINK, Cees. *New Structures of International Communication: the role of research*. Paper for the Scientific Conference of the IAMCR, August 1980, Caracas, mimeo, 1980a.

HAMELINK, Cees (ed.). *Communication in the Eighties: A Reader on the McBride Report*. Rome, 1980b.

HAMELINK, Cees. The New International Economic Order and the New International Information Order. *International Commission for the Study of Communication Problems*. Report No 34, i.v..

MATTELART, Armand. *Multinational Corporations and the Control of Culture*. Sussex, 1979 (ranskaksi 1976).

PRONK, Jan. Some remarks on the relation between the New International Information Order and the New International Economic Order. *International Commission for the Study of Communication Problems*. Report No 35, i.v..

SZECESKÓ, Tamas. Broadening Laswell's Paradigm. Teoksessa HAMELINK, Cees (ed.). *Communication in the Eighties: A Reader on the McBride Report*. Rome, 1980.

Aistien valtakunta - ja kuluttajapolitiikan

HEMÄNUS, Pertti (toim.). *Mainonta, talous ja yhteiskunta*. Helsinki, Gaudeamus, 1980. 174 s.

"Viestinnässä ei ole mitään yleispäteviä pop-pakonsteja", vakuutti Osmo A. Wiio äskettäin Uudessa Suomessa.¹ Hänen mukaansa mielipiteisiin vaikuttamisessa on vain hitaita, kalliita ja epävarmoja keinoja. Näkemystään hän todisteli sillä, että "jos olisi helppoja 'kikkoja', niin tokihan suurvallat suurine voimavaroineen olisivat kääntäneet koko maailman asenteet puolelleen". Tuekseen hän nosti vielä *mainostutkimuksen* jonka kokemuksista hänen mukaansa "tiedetään, että USA:ssa täysimittainen

mainoskampanja televisiossa, radiossa, lehdistössä ja suoramainonnassa (...) saattaa muuttaa kulutustavaran ostokäyttäytymistä korkeintaan pari-kolme prosenttia".

"Mainos painostaa", sanotaan Tupuna Vaisin lastenlorussa, mutta Wiio näkee toisin. Jos mainonta vaikuttaisi, olisi se jo mittauksella havaittu!

Wiion vaikutuskonseptio on suppea: hänelle vaikutus on injektioneulan pistos selvästi näkyvine seurauksineen. Toisin on vaikutusproblematiikkaa yleensä lähestytty mainonnan kritiikissä. 'Liberalistiset' arvostelijat ovat saattaneet pitää mainontaa eettisesti epäilyttävänä, vahingollisten tuotteiden kulutusta kannustavana, liiaksi turvattomiin lapsiin ve-toavana myyntikeinona jne. Ts. kritiikki on ymmärtänyt vaikutuksen laajemmin, yhteiskunnallisina seurauksina. Marxilaissävyisessä kritiikissä on ollut sama piirre, avara tarkasteluhorisontti. Eräs keskeisistä argumenteista sen piirissä on ollut, että mainonta on osa sitä kapitalismin tuottamaa prosessia jossa *aitojen tarpeiden* tyydyttäminen syrjäytyy yksityisen (pääoman) eduntavoittelun tieltä. Usein marxilaista kritiikkiä on luonnehtinut myös vulgaari manipulaatiokonseptio.²

Yhtenä esimerkkinä marxilaisesti suuntautuneesta kritiikistä tulee mieleen Baranin ja Sweezyn kyyninen esitys myynninedistämisen ja mainonnan välttämättömyydestä suuryritysten kasvavan ylijäämän käyttämiseksi;³ heidän kritiikkinsä kärki on viime kädessä mainonnan irrationalisuudessa - se ei vastaa "inhimillisiä tarpeita ja saa aiheetta aikaan *tarpeeton*ta inhimillistä raatamista ja kärsimystä".⁴ Länsisaksalainen Wolfgang Pohrt⁵ puolestaan on esittänyt, että käyttöarvot - mm. mainonnan tietä - voivat kapitalismissa kokonaan irtautua inhimillisistä määrittämisistään; pääoma *tuhoaa* vähitellen käyttöarvot ja tuottaa lopulta pelkkää "sontaa". - Näissä molemmissa mainonta asetetaan kyseenalaiseksi *käyttöarvonäkökulmasta*.

Pertti Hemänuksen toimittama oppikirja *Mainonta, talous ja yhteiskunta* lankeaa pääosiltaan tähän marxilaisittain suuntautuneeseen